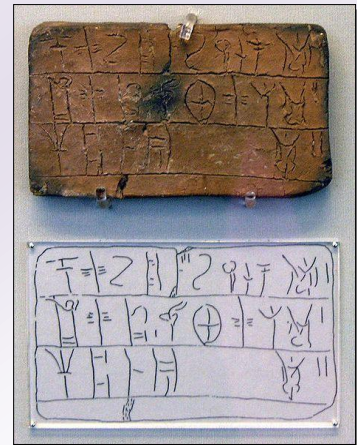

Er was eens, toen de goden nog spraken: DE TROJAANSE OORLOG

Ludo Noens

In 1952 ontcijferde de Schotse architect en decoder expert Michael G.F. Ventris het zogenaamde Lineair B schrift. Het gaat om leestekens op kleitabletten die werden gevonden in het Laat-Minoïsche paleis van Knossos (Kreta) en in de opgegraven burchten van onder andere Mycene, Tiryns en Pylos in de Griekse Peloponnesos. Men wist toen al een tijdje dat deze cyclopische vestingwerken dateerden van de 15de, 14de en 13de eeuw voor Christus. En dat ze bewoond werden door de Myceners, het volk dat rond 1250 v.Chr. ten strijde trok tegen het legendarische Troje (ook Ilios genoemd) inzonderheid in het onsterfelijke epos van Homeros.

Een heel nieuwe invalshoek opende echter Ventris' ontdekking dat het Lineair B van de Myceners eigenlijk een archaische vorm was van de Griekse taal. Want dit betekende dat de Homerische Achaeërs, Myceners uit de Bronstijd, wel degelijk Indo-Europese Grieken waren. Men zag zich genoodzaakt de oorsprong van de Helleense beschaving, tot dan toe rond de 9de eeuw v.Chr. geplaatst, meer dan een half millennium te vervroegen.

Archeologisch veldwerk heeft aangetoond dat de Myceense cultuur, verspreid rond en in het Egeïsche bekken, op een plotse en ongemeen gewelddadige manier aan haar einde kwam. Het duurde bijna vier eeuwen voor men op het verpauperde en sterk ontvolkte Griekse vasteland was gekomen van deze raadselachtige catastrofe. De meeste archeologen hanteren hiervoor dan ook de term 'duistere eeuwen'. Maar hoewel het Lineair B schrift in deze periode verloren ging, moet er toch iétwat culturele continuïteit zijn gebleven.

Men is het er nog altijd niet over eens wie of wat de Myceense teloorgang heeft bewerkstelligd (de cyclopische bastions werden bijna allemaal verwoest). Wel is duidelijk dat er rond die tijd massale volksverhuizingen plaatshadden en dat deze verschuivingen een spoor van blinde agressie achter zich lieten.

De eendrachtige en moedige afvaart van de Achaeërs naar de Klein-Aziatische kust, beschreven in de *Ilias*, kan dan in het licht van het vorige evengoed geïnterpreteerd worden als een wanhopige vlucht oostwaarts voor een alsnog ongeïdentificeerde dreiging. Het paradoxale aan de plaatselijke overwinning van de Achaeërs op de Trojanen, zoals verteld door Homeros, is dat dit kleinschalige 'heldenfeit' chronologisch vrijwel samenvalt met de abrupte en onomkeerbare ineenstorting van zowel de hele Myceense beschaving als van het machtige Hettietische rijk in Klein-Azië, waaronder de stad Troje viel.

SCHLIEMANN

Aan de Egeïsche kust van Turkije, op een tiental kilometer van de Dardanellen, liggen de vermoedelijke ruïnes van de befaamde stad Troje. Volgens Homeros, een twijfelachtige bard uit het Archaïsche Griekenland (8ste eeuw v.Chr.), zouden zo'n vijfhonderd jaar vóór zijn tijd de oude Achaeërs uit de Myceense bloeitijd de vesting belegerd hebben omdat de Trojaanse koningszoon Paris de beeldmooie Helena, schoonzuster van hun eigen grootvorst Agamemnon, had verleid en ontvoerd. De strijd zou tien jaar hebben geduurd, maar Homeros' *Ilias* behandelt slechts de laatste vijfenvijftig dagen.

De afloop wordt door hofzanger Demodokos geëvoceerd in de *Odyssea*, een vervolg op de *Ilias* dat in het bijzonder de moeizame terugkeer naar huis beschrijft van de Achaeïsche held Odysseus. We vernemen dat de vinding-

rijke Odysseus ten slotte een groot houten paard laat bouwen in wiens holle buik zich 'de dappersten der Grieken' verbergen. De Trojanen, denkende dat de belegeraars er eindelijk vandoor zijn gegaan en een wijgeschenk voor de godin Athena hebben achtergelaten, trekken nietsvermoedend het houten reuzenpaard binnen hun stadsmuren. 's Nachts kruipen de goedbepapende Grieken uit het verraderlijke gevaarte en smoren het slaap-

dronken Troje in bloed en vuur...

Het hexametrische dichtwerk van Homeros (met verzen in zesvoetsmaat) – vermoedelijk een compilatie van mondeling overgeleverde sagen – heeft als inspiratiebron gediend voor talloze religieuze en artistieke creaties uit het latere Klassieke en Hellenistische Griekenland. Ook bij de Romeinen zijn er rijkelijk culturele invloeden van terug te vinden. De *Ilias* (of 'het lied van Ilios') heeft – ondanks zijn vaak brutale inhoud vol onsmakelijke details – miljoenen mensen begeistert en van de oudheid tot vandaag avonturiers en dromers aangespoord om de plaats van het roemruchte treffen te lokaliseren. Overigens werd in 1956 de heethoofdige kamp toen voor de derde keer verfilmd door niemand minder dan de Amerikaanse regisseur Robert Wise, die later vooral naam maakte met zijn gelijkgestemd jeugdbende-epos *West Side Story!*

Begin 19de eeuw situeerden de historici – althans zij die geloofden in een historische basis voor de *Ilias* – Troje/Ilios op de Bounarbaschi heuvel, 8 km zuidoostelijk van de Hissarlik, een andere heuvel vlakbij de voormalige Hellespont (Dardanellen). Maar Frank Calvert, veldarcheoloog en plaatselijk Amerikaans Consul, ging uit van een Troje op de Hissarlik (waarvan de oostelijke helft trouwens zijn eigendom was) en hij begon er in 1865 met bescheiden opgravingen. Calvert kwam in contact met een zekere Heinrich Schliemann, een rijke Duitse selfmade zakenman die wég was van Homeros, en overtuigde hem ervan dat Troje op de Hissarlik lag.

Schliemann, gewezen kruideniershulp die zichzelf Russisch, Turks, Grieks en Arabisch had aangeleerd, was er vast van overtuigd dat de Trojaanse Oorlog een historisch feit was geweest. Hij bestudeerde nauwkeurig Ho-

meros' aanwijzingen en de gepubliceerde vermoedens van de laatste tien jaren en besloot dat Frank Calvert het bij het rechte eind moest hebben.

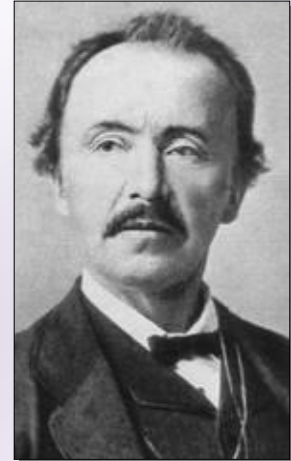
En Schliemann vond in 1870 op de heuvel niet één, maar meerdere steden onder elkaar. Bovendien groef hij een fabelachtige schat op, een rijkdom aan gouden sieraden die hij onmiddellijk identificeerde als de schat van Priamos, de belaagde koning van Troje.

Heinrich Schliemann was een ondernemend, maar verder weinig sympathiek man. Zo ontkende hij bijvoorbeeld later Frank Calverts advies te hebben gevolgd. In 1996 maakte trouwens Frederick Calvert, achterkleinzoon van Franks oudste broer, aanspraak op het deel van de schat dat werd gevonden op Calverts land.

Schliemanns opgravingen waren bovendien zeer willekeurig en impulsief geweest, tot grote ergernis van de latere archeologisch opgeleiden die de plek kwamen onderzoeken. Omdat men in diens dagboeken de man regelmatig heeft betrappt op mythomanie en flagrante verdraaiingen van de waarheid, hebben enkelen zelfs getwijfeld aan de echtheid van die fameuze schat van Priamos. Schliemann zou onderdelen ervan los hebben gekocht bij plaatselijke antiquairs en het geheel in Troje zélf in de grond hebben gestopt! Hoe dan ook, bijna alle 4500 stukken – destijds overgebracht naar het Pergamonmuseum in Berlijn – verdwenen na de woelige gebeurtenissen van april 1945 (een geringe hoeveelheid is tegenwoordig nog te zien in het Berlijnse Slot Charlottenburg).

De Franse krant *Libération* meldde in september 1993 dat de Russen uiteindelijk hadden toegegeven dat het goud bij hen lag. Zowel Duitsland als Griekenland ondernam meteen stappen om de waardevolle objecten in bezit te krijgen, tot grote ergernis van de Turken, 'in de grond' de rechtmatige eigenaars!

Maar amateur archeoloog Schliemann – die later ook de Myceense schachtgraven blootlegde – heeft zich vergist in zijn interpretaties wat betreft tijd en stratigrafische ruimte, en bijvoorbeeld de zogenaamde schat van Priamos minstens duizend jaar te jong gedateerd.

THEORIE VAN DWARSLIGGERS

Voor we nader kennismaken met het Klein-Aziatische Truva, een korte aantekening in de marge. Hoewel vrijwel zeker de juiste, is niet iedereen het eens met deze situering van het Homerische bolwerk. In de 19de eeuw stelden twee Belgen, Charles de Grave (1806) en Theophile Cailleux (1880), al dat Troje in... Engeland lag.

De Nederlandse publicist Ernst Gideon nam in 1973 deze draad weer op en verdedigde bovendien in zijn *Homerus, zanger der Kelten* de stelling dat de Griekse stammen de 'Keltische' teksten van Homeros op het Helleense schiereiland hadden gevonden (vanuit Keltisch Iberië tot bij hen beland) na hun invasie van dit territorium in de 6de eeuw v. Chr. De geografische namen uit de Ilias en de Odyssea (volgens Gideon geldend voor plaatsen langs de Atlantische kustlijn) hebben de Klassieke Grieken vervolgens aan plaatsen rond de Egeïsche zee gegeven, toen al mikkend op een Troje in Klein-

Azië. Zo zouden de Grieken het klaargespeeld hebben om van de 'Keltische' Achaeërs en Trojanen uit de Ilias hun eigen voorouders te maken!

Gideon trekt in zijn boek zeker ongeoorloofde verbanden en haalt halsbrekende filologische krachttoeren uit. Soms lijkt het allemaal op een grap, maar de bewijzen die hij dan weer aanhaalt voor zijn identificatie van Troje met de Wandlebury Ring bij de Gog-Magog Hills ten zuidoosten van Cambridge maken je wel stil.

Niet zozeer omdat vrijwel alle deskundigen op het terrein Gideon tegenspreken, maar persoonlijk zie ik het Klein-Aziatische Troje ook meer zitten. De geïnteresseerde lezer moet er overigens maar eens rustig de betreffende monografie van Ernst Gideon op naslaan en zijn eigen conclusies trekken.

HET TROJE VAN HOMEROS

Terug dus naar het Klein-Aziatische schiereiland.

Van al de antieke sites die de kuststreek rijk is, maakt uitgerekend Troje de minste indruk. De legendarische reputatie en roem van de Homerische vesting blijkt inderdaad omgekeerd evenredig met wat er tegenwoordig nog van overeind staat. Zelfs al gaat het hier in feite om negen nederzettingen op elkaar.

De ruïnes (meestal forse muren) zijn op het eerste zicht weinig overzichtelijk en ondefinieerbaar; de romantische uitstraling die zulke oorden doorgaans eigen is, ontbreekt hier ook al. De toeristen komen, maar als het kloeke epos van Homeros hier niet aan verbonden was geweest, zouden de reisbussen er zeker geen omweg voor maken. Om de sfeer er wat in te houden heeft men in 1975

voor de ingang een imitatie Paard-van-Troje neergeplant (een gift van Duitse archeologen toen) en vlakbij vindt men een klein museum met losse stukken uit de site.

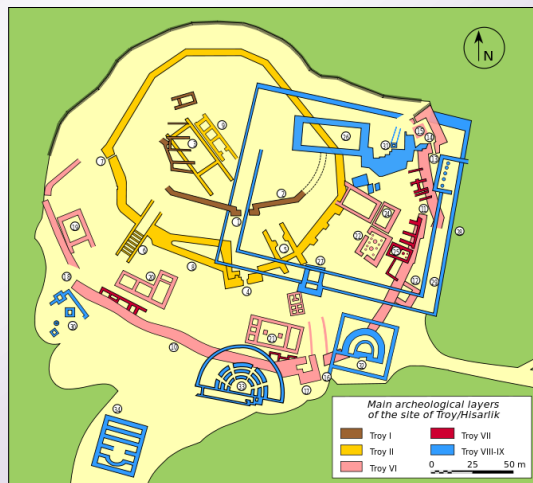
Voor de oppervlakkige toeschouwer geeft het geheel dus een teleurstellende aanblik, maar voor de archeoloog en de bezoeker met kennis van enige achtergrondfeiten blijken deze trieste ruïnes een onbetaalbare rijkdom aan informatie over een ver verleden te verbergen.

Hier, op deze plek, moet het dan allemaal gebeurd zijn. Op de vlakte tussen de Hissarlik heuvel en een ondertussen verzande baai (waar de Grieken hun schepen aanmeerden) zou een tienjarige oorlog gevoerd zijn om de schitterende Helena van Troje (eigenlijk Helena van Sparta, gade van koning Menelaos).

Hier zouden ze gelopen en gestreden hebben, de helden met de hanige epitheta: Achilles 'de stedenverwoester', Hektor 'met wuivende helmbos', Diomedes 'om zijn luide strijdkreet vermaard', Agamemnon 'leider der mannen', Odysseus 'de schrandere' (helden die overigens een toontje lager zouden hebben gezongen als ze niet stevast op de hachelijkste momenten uit de penarie waren geholpen door bijzonder partijdige Olympische goden).

Door middel van de vindingrijke list met het fameuze houten paard (dat voor sommigen reminiscenties oproept aan de gigantische en enigszins paardvormige stormtorens uit die tijd) drongen de Achaeïsche Grieken ten slotte Troje binnen en verwoestten de stad.

Maar om welk Troje gaat het eigenlijk? Want de opgravingen van Schliemanns vakbekwamere medewerker Wilhelm Dörpfeld (1893-'94), die van de Amerikaan Carl Blegen (1932-'38) en het werk van de Duitse ploeg o.l.v. Manfred Korfmann (vanaf 1987) geven min of meer overzicht op **NEGEN** vernietigde en weer opgebouwde nederzettingen, die een periode van circa vierduizend jaar beslaan. Telkens nam de stad uitbreiding, getuige de resten van de

massieve wallen die steeds wijder om de Hissarlik grijpen, die ten slotte de akropolis werd van de muurloze Romeinse stad Novum Ilium.

Aan de hand van onder andere honderdduizend gevonden potscherven komt men tot de volgende reconstructie:

Troje I (3.600-2.600 v.Chr.) werd opgetrokken door een oorspronkelijk Anatolische bevolking. Interessant zijn de resten van een zogeheten megaron, een rechthoekig huis met ingang aan de korte kant, waarvan ook sprake is bij Homeros. Het gaat hier enkel om een versterkte citadel die bewoond werd door hooguit een paar honderd mensen (waarschijnlijk een vorstelijke familie).

Troje II (2.600-2.200 v.Chr.) is het niveau dat Schliemann ten onrechte voor het Troje van Priamos hield (en waarvoor hij de noordelijke stadsmuur van het 'echte' Troje liet slechten!). Hier werd de schat gevonden, vlakbij een schuine helling naar een toegangspoort. Een relatief grote stad weliswaar, met massieve muren rond een aantal parallel gerichte megara. Die rechthoekige megara hebben een eenvormige structuur: een voorportaal (afgesloten door twee zuilen) dat via een voorhal naar een centrale kamer leidt, met een ronde haardplaats in het midden.

Van Grieken was er toen nog geen sprake; opgedolven artefacten bewijzen echter dat de autochtonen al een bloeiende cultuur kenden. Troje II kwam gewelddadig aan haar einde: er zijn duidelijke sporen gevonden van een verwoestende brand.

Van 2.200 tot 1700 v.Chr. (*Troje III-V*) is niet veel bekend, maar de Hissarlik bleef in ieder geval bewoond. Er blijkt een terugval te zijn geweest in de stijlkwaliiteit van paleis en huizen. Het einde van deze periode valt samen met verwoestingen in de oudste Minoïsche paleizen van Kreta.

Troje VI (1.700-1.200 v.Chr.) kenmerkt zich plots door een zware vestingmuur van veel grotere diameter (ong. 160 meter). Archeoloog Manfred Korfmann deelde medio 2003 mee dat Troje VI dertien maal groter was dan zijn collega Blegen eerder had gedacht. Een extra aarden muur van 400 meter zuidelijker omsloot een stad met een oppervlakte van 270.000 m² voor

een zeventuizend inwoners van Indo-Europese afkomst (mogelijk, maar niet zeker van het Griekse type). Hier werden ongewoon veel paardenbeenderen gevonden (Homeros had het weliswaar over de Trojanen als bedreven paardenfokkers, maar hij had het ook over 50.000 Trojanen met hun bondgenoten binnen de stadsmuren tijdens de belegering!).

De rijke oogst aan potscherven toont onmiskenbaar aan dat er in deze periode nauwe contacten bestonden met de Myceense beschaving die toen aan de overkant van de Egeïsche zee bloeide. Troje VI werd door een aardbeving verwoest; het bovendeel van de muren tuimelde naar beneden en er zijn weerom sporen van een verschrikkelijke brand. Volgens sommigen is het niet uitgesloten dat de verzwakte stad korte tijd later bloot stond aan een (Achaeïsche?) militaire aanval.

Troje VIIa, volgens Carl Blegen heropgebouwd na de catastrofe, wordt gesitueerd tussen 1.200 en 1.100 v.Chr. en dit opnieuw aan de hand van potscherven die hun oorsprong in Mycene vinden en waarvan de ouderdom min of meer vaststaat.

Troje VIIa werd alweer verwoest, nu beslist onder strijdgewoel. Scherven van latere periode wijzen op een plotselinge verbreking van contact met Griekenland. Blegen plaatste de Trojaanse Oorlog van Homeros rond deze tijd, maar recente bevindingen pleiten misschien toch voor Troje VI als decor voor het Homerische epos. Hoe dan ook, er zijn ondertussen aanwijzingen gevonden dat *Troje VIIb*, onmiddellijk volgend op het nieuwe onheil, werd bewoond door Frygische immigranten.

Troje VIII is een stad die werd opgetrokken door Ionische kolonisten rond 700 v.Chr., na de Griekse donkere eeuwen. In deze tijd stond de zogeheten Geometrische kunststijl centraal. Het nieuwe Troje evolueerde in de Archaïsche, Klassieke en Hellenistische tijd en stond bekend als Ilios.

Troje IX ten slotte is het Novum Ilium van de Romeinen, een stad zonder omwalling met twee theaters en een tempel gewijd aan Athena. Na de val van Rome, rond 500 n.Chr., werd de stad aan de voet van de Hissarlik om nog onbekende redenen verlaten en verviel in ieder geval tot een onbeduidende nederzetting.

OFFENSIEF OF VLUCHT?

Vóór Schliemann wist men niets van een Grieks sprekende beschaving uit het Bronzen Tijdperk voorafgaand aan de zogeheten Geometrische periode (om de versiering op het aardewerk van toen: 900-720 v.Chr.).

Maar welke rol hebben die fameuze Myceners nu echt gespeeld in het beklagenswaardige lot van Troje VI of eventueel VIIa? Wat is er van Homeros verzen historisch en wat moet toegeschreven worden aan dichterlijke vrijheid?

Doorgaans is men van mening dat de helden en heldinnen uit de Ilias en de Odyssea geen historische figuren zijn geweest. Hun lotgevallen zijn immers onverbreekelijk verbonden mét en voor een groot deel bepaald door de voortdurende bemoeienissen van mythische Olympische goden. Een paar van die heldennamen (en verschillende Homerische godennamen) vinden we wel terug op de Myceense Lineair B-tabletten.

Veel wijst erop dat de Achaeërs (dat wil zeggen de Myceners en wellicht hun Tiryense, Spartaanse en andere bondgenoten uit de talloze Griekse burchtstaatjes van die tijd) Troje rond 1250 v.Chr. toch hebben belegerd.

Waarschijnlijk niet om de gouden lokken van Helena, maar wellicht om economische, sociale of/ en politieke motieven. Feit is: eind 13de eeuw v.Chr. is er zwaar gevochten in Troje en de stad werd vernietigd.

Hoewel de mogelijkheid open blijft dat Troje VI door de Myceeners, op het toppunt van hun macht, en Achaeïsche bondgenoten werd omsingeld, geplunderd en neergehaald om Homerische motieven (een patserige rooftocht, slavenjacht of vergeldingsactie dus, zoals gangbaar in die dagen), dacht men tot voor

kort eerder aan een verplicht oostelijk uitwijkmanoeuvre van de Achaeërs ten gevolge van de opringerige inval van Dorische Grieken: rond die tijd of iets later stortte samen met de Hettitische (Troje ressorteerde finaal onder het Hettitische gezag) immers ook de hele Myceense wereld in elkaar.

Thans plaatst men de Dorische invallen kort ná het oprukkende en noodlottige geweld van de mysterieuze Zeevolkeren, bekend van Egyptische inscripties die de triomfen van Meneptah en Ramses III vereeuwigen. Wie die Zeevolkeren precies zijn geweest en waar ze vandaan kwamen is tot op de dag van vandaag onduidelijk, wat men er ook allemaal over heeft geschreven. Zeker is dat de door de vernietigende vuurgloed 'gebakken' kleitabletten uit de verwoeste burcht van Pylos spreken van *'een dreiging vanuit zee'...*

Men sluit overigens niet uit dat de toenmalige volksverplaatsingen gebeurden onder druk van drastische klimatologische veranderingen.

HETTIETEN

Volgens onder meer Michael Wood, historicus die in 1985 voor de Britse televisie een documentaire reeks over Troje presenteerde, zouden een paar bijzonderheden toch kunnen wijzen op een 'intiemere' versie van de Trojaanse Oorlog. Zo komt op sommige diplomatieke kleitabletten van de Hettieten de naam *Ahhiyawa* voor, wat mogelijk staat voor Achaia of Myceens Griekenland. Er is sprake van contacten en twisten tussen het vorstendom Ahhiyawa (bij Homeros: Achaiwoi) en de Hettieten. De Hettietische staat *Wilusiya* zou dan wel eens het Homerische Ilios/Troje kunnen zijn, oorspronkelijk uitgesproken als Wilios.

En dan dit. Uit het begin van de 13de eeuw v.Chr. is er een verdrag bekend tussen de Hettietische vorst Matuwallis en onder andere de koning van Wilusiya, *Alaksandus*. Heeft deze Alaksandus iets te maken met Paris van Wilios, de heilloze schaker van Helena, bij Homeros ook Alexandros genoemd? Bovendien, aldus Wood, wordt de Ilios misschien bevestigd door opgravingen in de kegelvormige heuvel Besçik Tepe (15 m hoog), 8 km ten zuidwesten van de Hissarlik, vanouds beschouwd als de graftombe van de manhaftige, maar hielzwakke 'stedenverwoester' Achilles. Hier werden vijftig gecremeerde en begraven lichamen gevonden, met Griekse grafvoorwerpen en aardewerk ook daterend uit de 13de eeuw voor Christus...

WAREN DE GODEN...?

Blijft dan het probleem van de Olympische goden.

De norske Zeus, Hera met de blanke armen, de oorlogstoker Ares, Aphrodite de bevallige, Apollo, Athena... Wie waren die onzichtbare 'onsterfelijken'

wier bloed 'geen echt bloed is, maar "ichor" wordt genoemd' (Homeros)?

Wie waren ze écht, die verdacht op mensen lijkende goden die achter de schermen hun ondoorgrondelijke besluiten namen, zo hun woorden en daden niet rechtstreeks uit de dichterlijke duim van Homeros kwamen?

De vraag lijkt misschien verkeerd gesteld, maar zeker is dat ook in vakkringen het wezen en de oorsprong

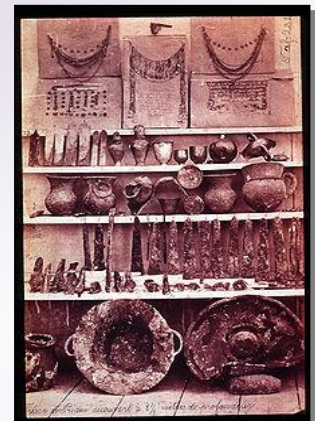
van 'mythen' nog steeds niet op bevredigende wijze werd doorgelicht.

Interessant is de verklaring die de Amerikaanse professor psychologie Julian Jaynes gaf voor al dat voorchristelijke gepraat met Jahweh, Antieke goden of afgodsbeelden. De welwillende Jaynes had het nu eens niet over religieuze zwendel, maar liet de mogelijkheid open van een in archaïsche tijden algemeen voorkomende schizoïde conversatie (eigenlijk een soort *channelen*) in de gespleten menselijke geest. Verschillende delen van het menselijke brein waren toen misschien niet zo gedifferentieerd als nu, stelde Jaynes, en mogelijk had dit invloed op de individualiteitsbeleving (*The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*, 1976). De hersenen zouden – eerst algemeen, later geleidelijk afnemend – cognitief gefunctioneerd hebben als die van huidige schizofrenen, met onder andere bevelhallucinaties die toen éven alledaags, dwingend en autonoom leken. Vandaar dus dat de goden (en de dieren) toentertijd nog leken te spreken...

Wel, misschien, maar deze woorden van een partijdige Pallas Athena, gericht aan de in nood verkerende Achaeïsche held Diomedes, blijven hoe dan ook intrigerend:

'(...) Ook heb ik van voor uw ogen de mist weggenomen en u in staat gesteld om goden van mensen te onderscheiden.' (Ilias, V.)

Eind oktober 1994 meldten westerse media dat de Russen eindelijk hadden toegegeven dat de veelbesproken schat van Priamos in hun bezit was. De Russische minister van Cultuur nodigde curators van het *Museum für Vor- und Frühgeschichte* in Berlijn uit de verzameling te komen onderzoeken; Schlie-manns vondst werd daar in 1945 door het Rode Leger als oorlogsbuit weggehaald. Bij de conservatoren zouden ook Troje expert Manfred Korfmann en de Turkse archeoloog Mehmet Ozdoğan aanwezig zijn geweest. Vanaf 16 april 1996 stelde het Poesjkin museum in Moskou de schat voor een breed publiek tentoon.

Onlangs maakten vertegenwoordigers van de Russische regering dan officieel bekend dat hun totale WOII oorlogsbuit (200.000 kunstvoorwerpen, waaronder de schat van Priamos) Russische eigendom blijven. Met deze stellingname lijkt de definitieve teruggave van de Trojaanse sieraden en het vaatwerk – hetzij aan het museum in Berlijn, hetzij aan de rechtmatige Turkse eigenaars – dus nog niet meteen voor morgen te zijn.

Referenties:

Homerus, *Ilias & Odyssea*. Tekstgetrouwe weergave door Frans Van Oldenburg Ermke. Kempische Boekhandel, Retie, 1959.

Michael Wood, *Op zoek naar de Trojaanse Oorlog*. Teleac Stichting, 1988/'89.

Paul Faure, *Zo leefden de Grieken ten tijde van de Trojaanse Oorlog*. Uitg. Hollandia BV, 1986.

Ernst Gideon, *Troje lag in Engeland* (herdruk van *Homerus, zanger der Kelten*) . Ankh-Hermes, Deventer, 1991.

Joachim Latacz, *Homerus, de eerste dichter van het Avondland*. Sun, Nijmegen, 1991.

Dr. M. Maaskant-Kleibrink, *Griekse Archeologie: de Myceense en Geometrische perioden*. Wolters-Noordhoff/Forsten, Groningen, 1988.

Catherine Mallaval, *Il était neuf fois Troie*. Libération, 8 september 1993.

Calvert's Heirs Claim Schliemann Treasure. Archaeology, News-briefs. Nr. 1, Jan./Febr. 1996.

H.-G. Buchholz/Vassos Karageorghis, *Prehistoric Greece and Cyprus*. Phaidon, London, 1973.